

Työrauhaa voi pyytää myös koskettamalla

Tarkastelin pro gradu -tutkielmassani opettajan oppilaisiin kohdistamia käsi olkapäälle -kosketuksia alakoulun valmistavan opetuksen luokkahuonevuorovaikutuksessa. Tässä artikkelissa esittelen tutkielmani keskeiset tulokset ja pohdin laajemmin kosketuksen roolia luokkahuoneessa.

TEKSTI ELLA VÄÄTÄINEN

Oppitunti on alkamassa. Oppilaat ovat kokoontuneet ryhmäpöydän äärelle. Opettaja seisoo pöydän vieressä ja aloittaa tunnin johdattelemalla aiheeseen aiemmin opitun pohjalta. Hän ei saa kuitenkaan vietyä puheenvuoroaan loppuun, sillä oppilas nimeltään Andrei (nimi muutettu) keskeyttää vuoron juttelemalla luokkatoverilleen oppituntiin orientoitumisen sijaan. Opettaja esittää Andreille sanallisen työrauhapyynnön. Tämä ei kuitenkaan tehoa. Opettaja jatkaa opetuspuhettaan ja siirtyy samalla Andrein taakse. Hän koskettaa Andrein olkapäätä sormenpäillään kaksi kertaa. Andrei kääntyy ja suuntaa huomionsa opettajaan. Kosketuksen kautta tehty työrauhapyyntö onnistuu, ja opetus voi jatkua.

Tämä esimerkki on peräisin erään valmistavan opetuksen ryhmän oppitunnilta, jossa oppilaat olivat kerääntyneet ryhmäpöydän äärelle oppimaan ihmisen verenkierrosta. Asetelma on monelle opettajalle tuttu: Oppilas orientoituu pedagogisesti tarkoituksenmukaisen toiminnan sijaan johonkin muuhun. Huomio tulisi suunnata uudelleen, jotta työrauha säilyy ja oppimistavoitteet toteutuvat.

Kiinnostavan esimerkistä tekee se, että se osoittaa luokkahuonevuorovaikutuksen monet muodot. Vuorovaikutus ei ole pelkkää puhetta, vaan luokassa kommunikoidaan myös muilla keinoilla, kuten kehon liikkeellä, eleillä, ilmeillä, katseella ja kosketuksella. Kaikki nämä keinot vaikuttavat yhdessä vuorovaikutustilanteen saamiin suuntiin.

Käsi olkapäälle -kosketus opettajan vuorovaikutuksessa

Helsingin yliopiston Koskettava koulu -hankkeessa tutkittiin koskettamista koulukontekstissa. Tutkimuksissa havaittiin, että koskettamisella on koulussa monenlaisia tehtäviä: sillä voidaan ohjata, kehua tai rajoittaa, osoittaa leikillisyyttä, välittämistä tai läheisyyttä (ks. Tainio, Karvonen & Heinonen 2023).

Hankkeen innoittamana aloin tutkia kosketusta pro gradu -työssäni (Väättäinen 2022). Tavoitteenani oli selvittää, millaisia merkityksiä opettajan roolille tyypillisellä olkapään koskettamisella voi olla. Kontekstina olin kiinnostunut valmistavasta opetuksesta, koska halusin ymmärtää paremmin myös uuteen kieleen sosiaalistumisen alkuvaiheeseen liittyviä sosiaalisia prosesseja.

Käytin tutkimustehtäväni selvittämiseen erään alakoulun valmistavalta luokalta kerättyä laajaa videoaineistoa, joka kuvattiin 2010-luvun alussa osana Helsingin yliopiston Long Second -hanketta. Oma aineistoni koostui yhteensä 40 videokatkelmasta, joissa valmistavan opetuksen opettaja koskettaa jotakuta oppilastaan olkapäähän.

Analysoin nämä tilanteet keskusteluanalyysin avulla, mikä tarkoitti videoilla näkyvän toiminnan yksityiskohtaista tarkastelua ja litterointia. Tarkoituksena oli päästä käsiksi siihen, miten tilanteet etenivät ja miten erilaiset vuorovaikutuksen muodot, erityisesti kosketus ja puhe, kietoutuivat toisiinsa.

Kosketus työrauhapyyntönä

Ennako-odotukseni oli, että opettaja olisi käyttänyt käsi olkapäälle -kosketusta moniin tarkoituksiin, sillä aiemmissa tutkimuksissa haastatellut

opettajat olivat kertoneet käyttävänsä koskettamista esimerkiksi ohjaamiseen, kehumiseen ja välittämisen osoittamiseen.

Hieman yllättäen kuitenkin huomasin, että aineistossa opettajan käsi olkapäälle -kosketuksilla oli pääasiassa vain yksi tavoite: työrauhan palauttaminen. Tämä ei johtunut siitä, että kyseessä olisi ollut poikkeuksellisen vilkas luokka, vaan pikemminkin vaikutti siltä, että käsi olkapäälle -kosketus toimi tehokkaasti työrauhapyyntönä.

Aineistossani esiintyneet työrauhahäiriöt, joihin kosketuksella puututtiin, olivat muodoltaan melko kevyitä: oppilas saattoi esimerkiksi puhua omia asioitaan opetuspuheen aikana tai liikehtiä levottomasti vaikkapa tanssien tai toista oppilasta koskettaen. Yhteistä työrauhahäiriöille oli se, että toiminta oli aina tulkittavissa opetuksen tavoitteiden kannalta epätarkoituksenmukaiseksi. Työrauhahäiriöt määrittyivät siis paitsi koulun sääntöjen ja normien kautta myös opettajan tilanteisen harkinnan mukaan.

Koskettaminen on sekä tyypillistä että kätevää

Havaitsin, että opettaja käytti käsi olkapäälle -kosketusta usein ilman muita vuorovaikutuksen muotoja (esimerkiksi sanallista työrauhapyyntöä ”shh”). Tilanteet etenivät tyypillisesti niin, että oppilas toimi jollain tapaa epätarkoituksenmukaisesti, opettaja kosketti oppilaan olkapäätä ja oppilas orientoitui opetukseen. Oppilaiden uudelleenorientoitumisesta saatoin päätellä, että oppilaat sekä tunnistivat häiritsevää työrauhaa että ymmärsivät kosketuksen työrauhaa pyytävän merkityksen. Lisäksi tarkastelusta kävi ilmi, että käsi olkapäälle -kosketus oli opettajan käyttämänä varsin neutraali kosketuksen muoto, sillä opettaja käytti sitä toistuvasti ja toisaalta oppilaiden reaktiot kosketuksiin olivat hyväksyviä ja vähäeleisiä.

Toisinaan työrauhahäiriöt pitkittyivät kosketuksesta huolimatta. Tämä vaati opettajalta toistuvia puuttumisia esimerkiksi useiden, painokkaampien kosketusten tai sanallisten pyyntöjen muodossa. Pitkittyminen johtui usein siitä, että työrauhahäiriö levisi toisiin oppilaisiin, ja puuttuminen tuli tehdä laajemmin, suuremmalle oppilasjoukolle. Useimmiten yksittäinen kosketus kuitenkin riitti palauttamaan työrauhan.

Opettajan näkökulmasta koskettaminen toimi erityisesti meneillään olevan opetuspuheen rinnalla. Tällöin opettaja pystyi puuttumaan häiriöön keskeyttämättä opetuspuhettaan. Tällaisia

tilanteita havaitsin kaikista eniten, mikä osoittaa sen, että käsi olkapäälle -kosketus on tehokas keino työrauhan ylläpitämiseen erityisesti opetuspuheen aikana, kun tavoitteena on pedagogisesti tarkoituksenmukaisen toiminnan jatkuminen. Toiminnan jatkumisen kannalta sanallinen puuttuminen häiritsee opetuspuheen kulkua, kun taas kosketus toimii puheen jatkumisen mahdollistajana.

Selkeät käytänteet luovat turvaa sekä tilaa toimia

Kosketuksen sensitiivinen ja kulttuurisidonnainen luonne on tärkeää tunnistaa. Opettajan roolissa koskettamisen tulee aina olla ammatillista ja kosketuksen vastaanottajan henkilökohtaiset rajat huomioivaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että koskettamista tulisi välttää kokonaan. Pikemminkin on niin, että kosketuskäytänteiden havainnoiminen ja kosketuksen tietoinen hyödyntäminen ehkäisee rajanylityksiä, kun koskettamiselle on aina myös pedagoginen peruste.

Valmistavan opetuksen kontekstissa luokan aikuisilla – niin opettajalla kuin ohjaajalla – on tärkeä rooli myös vastasaapuneen oppilaan emotionaalisessa tukemisessa ja turvallisen ilmapiirin luomisessa. Turvallinen ja välittävä kosketus voi omalta osaltaan olla tukemassa turvallista koulupolkua.

Toisaalta monikielisessä luokkahuoneessa vuorovaikutuksen monia muotoja tunnistamalla voidaan vahvistaa myös kielenoppijan osallisuutta: Oppijan kielelliseen repertuaariin kuuluvat paitsi eri kielet myös ilmeet, eleet tai kosketus. Kiinnittämällä huomiota erilaisten resurssien rooliin vuorovaikutuksessa jo alkuvaiheen kielenoppija voi saada lisää tilaa toimia.

Opettajan näkökulmasta tutkielmani tulokset saavat pohtimaan, miten kosketusta voisi hyödyntää yhä tietoisemmin ja tarkoituksenmukaisemmin osana opetustyötä. Kosketuksella voi puuttua työrauhahäiriöihin, mutta voisiko myös kannustavalla kosketuksella olla rooli häiriöiden ennaltaehkäisyssä? Entä toimisiko koskettaminen keinona kaikkien oppilaiden yhdenvertaiseen huomioimiseen – myös niiden, jotka eivät oma-aloitteisesti ota tilaa luokkahuonevuorovaikutuksessa?

Lähteet

Tainio, Liisa; Karvonen, Ulla & Heinonen, Pilvi (toim.), 2023: Koskettava koulu: koskettaminen vuorovaikutuksessa ja pedagogisessa toiminnassa. Helsinki: Gaudeamus.
Väättäinen, Ella, 2022: Työrauhaa kosketuksen keinoin: käsi olkapäälle -kosketus valmistavan luokan opettajan ryhmänhallinnan resurssina. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.